

VÉR, SZENVEDÉS, HALÁL, JOGTÖRTÉNET

Buda és Pest 1686 és 1708 közötti bírósági gyakorlatának jelentősége Mészöly Miklós prózájában

Mészöly Miklós a középső és kései pályaszakaszához tartozó műveihez közel húsz éven keresztül használt fel szövegrészeket Bónis György *Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686–1708* című 1962-es jogtörténeti monográfiájából.¹ Személynevek átvételéről eddig is tudott a szakirodalom.² Tanulmányomban azt mutatom be, hogy a neveken túl történetek, a Bónis által feltárt bírósági dokumentumokból megismerhető esetek is átkerültek az író szöveg univerzumába. A poétika szintjét vizsgálva a szövegek köziség különböző módozatainak Mészöly prózai műveiben gyakran jelölt felértékelődése mögött Bónis-hatás is valószínűsíthető.

Az átvételek összehasonlító vizsgálata során különféle transzformációs eljárásokra figyelhetünk fel, melyek alapján a mészölyi szövegalakításra, valamint általánosabb, a mészölyi világszemléletre vonatkozó következtetések fogalmazhatók meg. Az intertextualitás módozataira figyelő, az interpretáció során a szövegek köziség értelemgazdagító potenciálját kiaknázó értelmezői hangok a kilencvenes évektől³ kezdve erősödtek fel a Mészöly-recepcióban, majd a kétezres évektől a hagyaték feldolgozása és publikálása genetikusan és szövegvariációs vizsgálatok sorának szolgált kiindulási pontul.⁴ Jelen szöveggel e kutatások eredményeihez kívánok hozzájárulni.

A Bónis-kötet általános jellemzése, jelentősége Mészölynél

Bónis jogtörténeti monográfiája hat nagyobb fejezetből áll. Az első fejlődéstörténeti narratíva keretei között mutatja be, hogy az említett időszakban miként alakulnak Pest és Buda joghatósági viszonyai. Az udvari kamara, a katonai parancsnok és a polgári önkormányzati törekvések folyamatos csatározásának történetét rekonstruálja. A második fejezetben a két város bíróságainak szervezeti felépítéséről, a bennük létrehozott pozíciókról és a hozzájuk tartozó jogkörökről olvashatunk. A következő két fejezet az eljárásjog és a büntetőjog kérdéseit tárgyalja a *Praxis Criminalis*, vagyis az 1656-os, „városaink számára kötelezően előírt III. Ferdinánd-féle büntetőjogi és eljárásjogi kódex”⁵ felépítését követve.

A monográfia bizonyos jellemzői megmagyarázhatják, hogy miért válhatott Mészöly számára fontossá. 1) Az archívumokat kutató, a fellelt anyagok alapján a múltbéli esemé-

¹ Bónis György: *Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686–1708*. Akadémiai, Budapest, 1962.

² Bovier Hajnalka: A napló Mészöly Miklós írásművészetében. *Iskolakultúra*, 2011/4–5, 67–74., 69.

³ Lásd például Takáts József: Megbocsátás: Mítoszelemzés. *Jelenkor*, 1991/7–8, 639–643. és Jankovics József: „Sanyarú világ”, in: Alexa Károly – Szörényi László (szerk.): *„Tagjai vagyunk egymásnak”. A Tarsuszi szavaival köszöntik a hetvenéves Mészöly Miklóst barátai*. Szépirodalmi–Európa Alapítvány, Budapest, 1992, 156–165.

⁴ Thomka Beáta: *Próza archívum. Szövegek köziségi műveletek*. Kijárat, Budapest, 2007. A doktori értekezések közül itt említendő Urbanik Tímeaé (2007), Győri Orsolyaé (2009) és Horváth-Márjánovics Diánaé (2019).

⁵ Bónis: i. m., 12.

nyeket rekonstruálni igyekvő történész beszédhelyzete Mészölynél a nyomozó, írnok, krónikás pozíciójának egyik forrása lehet. 2) Bónis szövegének felépítése: vizsgálódásainak középpontjában a jogi normatív szint és a gyakorlat viszonyában megfigyelhető árnyalatok feltárása áll. Utóbbi konkrét ügyek ismertetését, olykor pedig az archívumokban megmaradt dokumentumok (például jegyzőkönyvek) alapján a rekonstrukcióját teszi szükségessé, emiatt erős elbeszélő jelleggel bír. Ez lehet az oka annak, hogy különösen termékenynek bizonyult Mészöly anekdota, beszély felé tájékozódó írói gyakorlata számára.⁶ 3) A Mészöly műveiből kirajzolódó Közép-Európa-kép meghatározó vonásainak kidolgozásához járulhatott hozzá, hogy Bónis magyar nyelvű történeteit gyakran vegyíti forrásainak német és latin kifejezéseivel, mondatrészeivel. Mészöly az idegen nyelvű jogi kifejezések zárójeles magyarázatát olykor a paródiáig fokozza a *Fakó foszlányok...*-ban. 4) Bónis kötetéből olyan történelmi szituáció képe rajzolódik ki, amelyben a korabeli Magyarország területén élő vallási, etnikai csoportok, a különböző rendek, valamint a polgári és katonai réteg egymáshoz való viszonya sok tekintetben tisztázatlan, épp átalakulóban van.

Érintett művek

A *Film*, az *Anno*, a *Megbocsátás*, áttételesen a *Fakó foszlányok...* fontos pretextusa Bónis szövege. Egy talán kevésbé ismert, először 1991-ben publikált írás, a *Praxis criminalis* döntő hányadában Bónis-átvételekből áll. 1994-es esszékötetében, az *Otthon és világban* a *Praxis criminalis* fejezetcímként tér vissza.

A mészölyi prózapoétikára vonatkozóan tanulságos megvizsgálni, hogy az egyes művekben mely fejezetekből származnak az átvételek.

Mészöly-mű	Bónis-fejezet
<i>Film</i> (1972–73)	I. Fejezet – Buda és Pest joghatóságának fejlődése 1686–1708 között [budai vesztőhely]
<i>Anno</i> (1975)	IV. Büntetőjog – 1. A városi gyakorlatban előfordult bűncselekmények e) Gyermekölés, gyermekkítétel; 2. A városok bíróságain kiszabott büntetések, b) Halálbüntetés
<i>(Fakó foszlányok...</i> [1983])	Nem köthető konkrét szöveghelyhez.
<i>Megbocsátás</i> (1983–84)	IV. fejezet – Büntetőjog; 1/g) Természet elleni fajtalanosság, vérfertőzés, erőszakos nemi közösülés
<i>Praxis criminalis – Peep show iudicialis</i> (1991)	Szinte mindegyik fejezetből

Látható, hogy a kivégzés (*Film*, *Anno*), a nyilvános megszégyenítés (*Anno*), a nemi erőszak, fajtalankodás (*Megbocsátás*) és a gyilkosságok köréből válogat. Ha a korban lettek volna bulvárlapok, az esetekről minden bizonnyal címlapon számoltak volna be. Azonban az átalakítások során is érvényesül Mészöly szikár esztétikája, a Bónis-részleteket a semleges elbeszélői hanghoz igazítja.

⁶ Például Bónis: i. m., 37–38. a Habsburg-kormányzások huzavonairól.

A pretextusok láthatósága – A *Pontos történetek útközben* és a *Film*

Két, egymáshoz közeli időpontban megjelent Mészöly-mű, a *Pontos történetek útközben*⁷ és a *Film*⁸ között beszédes különbség regisztrálható. Igaz, hogy a leíró poétika, a szikárság esztétikája felől közelítő értelmezői tekintet számára a hasonlóságok erősödnek fel, ám a két regény és pretextusai viszonya felől most a különbségeket hangsúlyozom.

Már Thomka Beáta monográfiájából is értesülhettünk arról, hogy a *Pontos történetek* Polcz Alaine erdélyi és dunántúli látogatásainak magnószalagra rögzített történeteit használta alapanyagként.⁹ Horváth-Márjánovics Diána¹⁰ a Petőfi Irodalmi Múzeumban fellelhető hagyatéki anyagon elvégzett kutatásának köszönhetően a hanganyag fennmaradt leiratai és Mészöly-szöveghelyek összevetésével immár filológiai részletességű tudás áll rendelkezésre forrás és mű viszonyáról. Megállapítja, hogy a regény jellegzetes, semlegesnek ható beszéloi pozíciójának megalkotásában a kontextualizálást segítő részletek törlése bizonyult a legjelentősebbnek. Szolláth Dávid a *PT* kapcsán vizsgálja a Mészöly–Polcz-munkakapcsolatot. A mű érzékelhető életművön belüli „relatív különállásából”, valamint a Polcz Alaine által megőrzött történetek jelentőségéből azt a következtetést vonja le, hogy a *PT* „a Polcz-életműhöz is kapcsolódik [...]. A regény egy kétszerzőjű szövegcsoport tagja, [...] joggal elemezhető mindkét szerző életművének vonatkozásrendszerében”.¹¹

Látható a *PT* szövege és forrása közti szoros viszony, az ajánlason kívül¹² azonban semmi sem utal ilyesfajta előzmény meglétére.¹³

A *Film*, bár megtartja a *PT* személytelenített elbeszélői hangját, pretextusaihoz való viszonyában ellentétes stratégiával találkozunk: a valós és ál-, a szó szerinti és közvetett idézetek átszövik a regényt. Alaphelyzete: filmesek rögzítik 1972-ben egy idős házaspár utolsó napjait, s szándékuk szerint mindennemű beavatkozást kerülnék. Tevékenységük során Silió Péter vajtai paraszt 1912-es történetét ismertetik velük. A két történetzál kapcsolata homályban marad, ám végig az az érzése lehet az olvasónak, hogy a filmesek a történetismertetésen keresztül ki akarják ugratni a nyulat a bokorból.

A Bónis-pretextus Silió történetzálában, azon belül Silióné budai útjának előadásában játszik fontos szerepet. Mészöly személyneveket vesz át (ilyen Silió Péter, Sax Simon, Burre zsidó, Czánin Miskó stb.), másrészt a korabeli tér megalkotásához használja fel, harmadrészt pedig az a narratori stratégia is Bónis-hatást sejtet, amely bírósági jegyzőkönyvek, szakvélemények és egyéb dokumentumok alapján kíván eseménysorokat rekonstruálni.

Silióné történetére a narrátor többször előreutal, és kompozíciós szempontból is jelentős helyen, az utolsó bekezdésben szerepel. Itt jutnak a legjelentősebb szerephez a Bónis-átvételek. Silióné kivégzett férje sírhelyét keresve érkezik meg Budapestre, s „makacsul hiszi, valahol megvan az a vesztőhely, kivégződomb, amit keres”.¹⁴

A budai bitófa történetével, helyének kijelölésével Bónis részletesen foglalkozik. „Buda is megmozdult az akasztófaért, kiszemelte a helyét az Óbuda felé vezető úton, a balkézre

⁷ Mészöly Miklós: *Pontos történetek útközben*. Magvető, Budapest, 1970. Továbbiakban *PT*.

⁸ Mészöly Miklós: *Az atléta halála. Saulus. Film*. Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1977.

⁹ Thomka Beáta: *Mészöly Miklós*. Kalligram, Budapest, 1995, 48.

¹⁰ Horváth-Márjánovics Diána: *Örökölt blendével látni. Az 1960-es évek prózája és a Mészöly-hagyaték*. Doktori értekezés, Pécs, 2019, 123–156.

¹¹ Szolláth Dávid: Mészöly és társa. A *Pontos történetek, útközben* és a Mészöly–Polcz munkakapcsolat. *Jelenkor*, 2018/1, 66–77., 70–71.

¹² „Hálával A-nak, hogy megőrizte ezeket a történeteket”, *PT*, 5.

¹³ Kassai Györgynek az *Öreg, halottak*, a később a *PT*-be illesztett szöveg francia fordításához írott bevezetője arra utal, hogy egy esetleges korábbi címváltozat többet engedett volna sejtetni a pretextusról. Kassai *Histoires exactes entendues en voyage [Útközben hallott pontos történetek]* címmel hivatkozik a műre. Miklós, Mészöly: *Des vieillards et des morts. Cahiers de l'Est*, 1975/4, 31–48., 31.

¹⁴ Mészöly: *Az atléta...*, 441.

eső magaslaton [...]. Bár az adminisztrációtól kért kiküldött eljárásának nyoma nem maradt, az 1702-i Urbárium és Zaiger világosan megmondja, hogy a vesztőhely az újlaki felső piac mellett kapott helyet.”¹⁵ A *Film* és a későbbi *pannon próza* több művének időkezelési technikájára, a különböző történeti korok egy adott helyen, térségben való egymásra csúsztatására épül Silióné esete is. Az asszony a török utáni kort is felidéző régi kalendárium alapján képzei el 1912-ben Pest-Budát, nézőpontját pedig a *Film* narrátora 1972-ben ismereti az Óregasszonnyal a következőképpen: „a sírt Ó-budán kell keresni, Aquincum környékén, ahol a budai tanács által kijelölt dombon az akasztásokat végrehajtják”.¹⁶

Ugyanebben a fejezetben szerepel egy anekdotikus részlet, amely több jellemzőjében is Bónis művét imitálja. „... egy november 7-én tartott tanácsülés jegyzőkönyve szerint egy bormérőtől még a szeszárusítási és fegyverviselési jogot is meg kell vonni, mert egy idősebb nőszemély alkalmazottat (e' schmuddeliges Ding, a budai németek nyelvén), aki több alkalommal a rác kocsisoknak pálinka helyett tiszta pálinkát mér, életveszélyesen megszúr, s a sebből kifolyó vérét (!) a többi vendég multságára megitatja a nevezett nőszeméllyel.”¹⁷

Bónis fontos forrásai a Fővárosi Levéltárban található budai és pesti tanácsülési jegyzőkönyvek. Az egyes eseteket gyakran hasonló hangvételű, közvetett idézetekre épülő történetekként rekonstruálja, valamint a zárójelben beszúrt idegen nyelvű kifejezések is igen gyakoriak.

Anno¹⁸

Mészöly	Bónis
„A lábbeli eredeti tulajdonosa Hayvas Anna Mária örmény gyermekelemésztő . A városbíró Neander János Beatus két éjszakát tölt kettesben a fiatal leányanyával, hogy megpróbálja rávenni, térjen át katolikus hitre . De nem jut eredményre. Hayvas olyan németességgel beszél, amit esetleg egy görög-zsidó mészáros ért meg, aki kunsági pásztorokkal alkuszik örményül, akik viszont török szavakat kevernek a magyarba , hogy Constanzt, a cseh vásárbíró legényét megtévesszék: nem elhajtott marhákról van szó.” (67–68.)	„1695 nyarán egy Anna Mária nevű kikeresztelkedett török nő került őrizetbe; gyermeke, akit az árnyékszéken szült meg, egy katonától származott, akinek csak a ruhájára emlékezett. A csecsemőt kiszakított köldökzsinórral, benyomott fejfel a szennyben találták meg. A tanács meghallgatta a kirurgus és a bába szakvéleményét, megtortúrázta a vádlottat, majd a <i>Pr. Cr.</i> és <i>Carpzov</i> alapján kísérőzést talált helyesnek, de a régi hitre való visszatérés veszélye miatt inkább 10 évi betegápolást javasolt – bilincsben. A tortúra újabb alkalmazása és bizonyos eljárási kérdések körüli vita után az udvari kamara felmentette a török asszonyt, mert a kínzást kiállva tisztázta magát.” (141.) „... az örmény Hayvas Tamás ” (66.) a pesti mészárszék környékén ejt halálos sebet egy másik örményen. A terhelte kihallgatásáról szóló részben kiderül, hogy törökül beszélt, emiatt pedig „három pesti polgár tolmácsolta szavait” (84.). Constanz Tamás , cseh sikkasztó; Neander János Beatus pesti városkapitány
„A bírák erre úgy változtatják meg az ítéletet, hogy akasztás után, a bitófával együtt, el is kell égetni Hayvast .” (68.)	„A szokásostól eltér Busik János esete, akit – minthogy a lopást gyújtogatással halmazatban követte el – egy máglyán felállított rögtönzött bitófán végezték ki majd testét hamuvá égették . Ez a jelképes tűzhalál pontosan megfelelt a <i>Pr. Cr.</i> 48. cikke 1. § 4. pontjának.” (179.)

¹⁵ Bónis: i. m., 29–30.

¹⁶ Mészöly: *Az atléta...*, 443.

¹⁷ Uo., 445.

¹⁸ Mészöly: Anno, in: Uő.: *Szárnyas lovak*. Szépirodalmi, Budapest, 1979.

Az *Anno* Mészöly 1975-ös novellája, mely rövidsége ellenére is igen összetett idő- és cselekményszerkezettel bír. Az elbeszélés szoros értelemben vett jelenének helye és ideje pontosan behatárolható: Buda, 1698. október 26. 21 óra és október 27. 16 óra között látjuk Kumria rác apácát vajúdni egy szétdult jégverem mellett, patkányok között, egy katona teteme, egy parázsló szemétkupac és egy trágyába taposott dzsámi imaszőnyeg közelében. Az elbeszélést olyan hirtelen vágások, asszociációra épülő beékelések teszik összetettebbé, melyek már legalább a *Pontos történetektől* kezdődően jellemzik a mészölyi prózát. Kumria öltözetének szuggesztív leírása végén jutunk el „ormótlan” fapapucsáig. Az asszociáció előbb a lelkes hadikurvák beékelt történetrészletéhez vezet, hiszen ők is ilyet hordanak, majd visszatér Kumria lábbelijének és eredeti tulajdonosának, Hayvas Anna Máriának a történetéhez. Itt sűrű intertextuális szövedékhez érünk, hiszen az átvett nevek (Kumria, Anna Mária, Hayvas Tamás, a Szent Sebestyén-szoboravató résztvevőinek nagy része stb.) mellett a történet megalkotásához is Bónis-szöveg helyeket használt Mészöly.

Anna Mária gyermeköléssel vádolt, kikeresztelkedett török nő ügye öt alkalommal (73., 75., 84., 85. és 141. oldal) fordul elő Bónisnál. Mészöly az átvétel során többféle transzformációval is él. 1) Attribútum törlése: a „kikeresztelkedett” eltűnik, helyét a sugalmazott nemi erőszak útján megkísérelt térítés tölti ki. Azonban ahogy majd a *Megbocsátás* esetében, úgy itt sem konkretizálódik a jelentés, az eldönthetatlenség feszültsége továbbra is megmarad. 2) Attribútum megváltoztatása: török helyett örmény. A Hayvas-jelenet felépítéséhez még három Bónis-szöveg helyet használ fel Mészöly. A történeti személy Anna Mária ítéletét tíz év bilincsből végző betegápolásról a Busik János esetéből vett akasztásra és „jelképes tűzhalálra” cseréli. Hayvas Tamás ügyén keresztül kerül be a Hayvas név, az örmény nemzetiség és a nyelvi nehézségek képzetköre, hiszen törökül beszélt, emiatt pedig „három pesti polgár tolmácsolta szavait”. A „cseh” jelző meghagyásával felbukkanó Constanzon keresztül pedig eljutunk a szövegrészt záró nyelvi kavalkádhoz.

Hogy a mészölyi Közép-Európának mennyire fontos jellemzője ez a néhol karikatúráig vitt nyelvi zsongás, amelyben a különböző nyelveket, keveredő nyelveket beszélők értik, nem értik, félreértik, esetleg *ugyanúgy másként* értik egymást, azt az mutatja, hogy a részletet némi módosítással a *Fakó foszlányok...-ban* is szerepelteti.¹⁹

¹⁹ Mészöly: *Fakó foszlányok* nagy esők évadján, in: *Uő.: Volt egyszer egy Közép-Európa*. Magvető, Budapest, 1989.

Megbocsátás²⁰

Mészöly	Bónis
<p>„Böröcz városbíró ugyanis – s ez hiteles adat – a Porszki család egyik ősétől, a vincellér Venceltől megtagadta a jogot, hogy családja jelenlétében földeljek el, miután már a járvány előtt tömlöcben várta ügyében az ítéletet (tetten ért bestialitás; a jegyzőkönyv szerint hat alkalommal közösült tehénnel „contra naturalem usum, an gehörigen Orthe gebraucht hatte” ebből kétszer józan fővel, és „mindig ugyanaz a tehén volt” – vallotta a vádlott). Végül a pestis végzett vele, s a sírvároson kívül dobták gödörbe. Az ügy egyszerű kuriózum is maradhatott volna, de a millenniumi busójátékok alkalmával a polgármester édesapja – durva emlékeztetésként a régiekre? – tehén hátán ülve adott éjjeli zenét a telekkönyvvezető édesanyjának. S ez újra megásta a szakadékot a két család között.” (31.)</p>	<p>„A bírósági és »jóságos« kihallgatást a tanúk és a leány vallomása alapján »in puncto adulterii, coactae libidinis et peccati contra naturalem usum«, tehát három főbenjáró bűncselekmény gyanújával vezették le. Reinold [...] később a tanács előtt beismert 3-4 közösülést, de ki-tartott amellett, hogy nem élt kényszerrel, és nem hátulról végezte; a szembesítés után végül bevallotta, hogy a leányt »auch von hinten her an gehörigen Orthe gebraucht hate«.”</p> <p>„Lukács Domonkos 45 éves horvát paraszt bevallotta, hogy hat alkalommal közösült tehénnel, ebből kétszer józan fővel. Kérdésekre kijelentette, hogy mindig ugyanaz a tehén volt, és az állat gazdája, a magyar Miklós érte tetten. [...] A döntést nem ismerjük, de nem lehetett nagyon könyörtületes.” (144.)</p>

Az 1983–84-es *Megbocsátás* című kisregény középpontjában a meg nem nevezett írók és családja életének egy epizódja áll, maga a cselekmény pedig leginkább a családon belüli viszályok és vonzalmak, valamint a családok közti konfliktusok köré szerveződik. Ezek a témák már a mű fogadtatástörténetének korai szakaszában is alkalmat adtak a szövegköziség különböző módozatainak hangsúlyozására, az egyes történetelemek archaikus történetek újraírásaként való értelmezésére. Takáts József 1992-es elemzésében a görög mitológiai párhuzamok mellett bibliaiakat is felsorakoztat: így például a Porszki család eredeténél sejthető bestialitást a Pasiphae-mítosz variációjaként, Porszki és a polgármester esetét pedig a bibliai testvérvilkosság inverzeként határozza meg.²¹

A *Megbocsátás* egy szöveg helyében, ami jelentőségteljesnek tekinthető abban az értelemben, hogy az író a Porszki és a Böröcz család viszályát megalapozó történet megalkotásához használja fel, két különböző Bónis-részlet is azonosítható. A kisregény egésze interpretációjának árnyalásához is hozzájárulhat a pretextus ismerete. Bónis monográfiájának IV. fejezetében szerepel egy rövid, másfél oldalas alfejezet *Természet elleni fajtalanság, vérfertőzés, erőszakos nemi közösülés* (Pr. Cr. 73–75. c.) címmel – a kisregény cselekménye épp ez utóbbi kettő körül forog. Mészöly a fejezetben ismertetett öt esetből kettőt a *Megbocsátás*-ban használ fel, egyet pedig egy későbbi írásában, a *Praxis criminalis*-ban.

A két, Bónistól átvett ismertetés közül az első szerint Reinoldot, a Máriaképhez címzett budai fogadó tulajdonosát elítélik a 14 éves mostohalányával való többszöri közösülésért. Ez a *Megbocsátás*-ban sugalmazottakat egy esetben erősítheti föl (de nem konkrétizálja, vagyis a sugalmazás a pretextus ismeretében is megtartja az olvasatok sokféleségének lehetőségét): az Anita és apja között épp csak sejthető vérfertőző, erőszakos viszony meglétét támaszthatja alá, ha az értelmezés során figyelembe vesszük Reinold esetét. A kisregény 21. fejezetében sugalltak, vagyis hogy Mária nemi erőszak áldozatává válik, és a fo-

²⁰ Mészöly: *Megbocsátás*. Szépirodalmi, Budapest, 1984.

²¹ Takáts: i. m., 640.

gadós történetének összefüggésbe hozása már a túlinterpertáció veszélyével fenyeget. A tehénnel való közöszülést Mészöly kuriószumként emeli be szövegébe, olyan szégyenteljes bűnként, amely kellően súlyos ahhoz, hogy felhánytorgatása elmérgesíthessen egy családok közt meglévő viszályt.

*Praxis criminalis*²²

A *Praxis criminalis* című szöveg a *Végleges változatok a hagyatékból* című sorozat részeként jelent meg. Maga a cím is intertextusként olvasandó, hiszen az 1656-ban Alsó-Ausztria számára kiadott büntető rendtartás a Bónis-monográfiának is meghatározó hivatkozási alapja. A második mottó is Bónis-idézet, Mészöly azonban a jogtörténész forrásának címét (*Acta Administrationis camerális*) tünteti fel. A novellát követő glosszárrium, amely a „jogi s egyéb műszavak jegyzéke”, terminusok gyűjteménye magyarázatokkal. A műfaji értelemben nehezen behatárolható szöveg annyira sok Bónis-intertextust tartalmaz, hogy inkább pastiche-nak tekintendő. Az átvételek itt az „utániség” korszakkonstrukciójának létrehozásához járulnak hozzá: a török utáni idők analógiájára értelmezi a „tovaris-itt-tartózkodást” követő időszakot, individuális eseteken keresztül beszél a politikai közösséget érintő folyamatokról.

A korábbiakhoz hasonló részletes összevetés meghaladná egy tanulmány kereteit, ezért néhány példán keresztül igyekszem bemutatni az írást. A széttartó gondolatiságú szöveg megidézi a szekszárdi tájat (szurdok, Porkoláb-völgy, vármegyeháza stb.). A Hamistanú kvaterkázó asztala mellett folyik a beszéd, a történetek szálai egymásba gablyodnak, a Bónis-szövegek évszázados távlata szinte mitikussá, világtörténelmi kocsmává tágítja a kis vendéglőt. A közéleti helyzetértékelés székspszissel, gúnnyal vegyes iróniával szól az „előzött ellen helyébe lépő új hatalmasságról”.

Mészöly	Bónis
„Pesten viszont az kelt zavart, hogy Pollermann tanácsos megkísérli megtörni Proberger bíró serfőzési monopóliumát, sőt azzal fenyegetőzik, hogy leszámol a bíróval és a »kupaktanácsot tartó« magisztrátussal. A bíró először nem hajlandó asztalhoz ülni ellenfelével, még kevésbé akkor, mikor megtalálják a tanácsos pálinkafőzőjét. A tanácsos elveszíti egy időre a hitelét, de a következő tavaszon – a megkövetés ceremóniája után, abbitt – a bíró áldozatosága révén visszaveszik a tanácsba, és a serfőzőmonopóliumot sem éri károsodás.” (3.)	„Pesten ugyanakkor az keltett zavart, hogy Pollermann tanácsos megkísérelte megtörni Proberger bíró serfőzési monopóliumát. Közben azzal fenyegetődött, hogy majd leszámol a bíróval és a »kupaktanácsot tartó« magisztrátussal. Proberger nem is akart egy asztalhoz ülni ellenfelével, de mikor ennek titkos pálinkafőzőjét megtalálták, elvesztette hitelét. Csak 1707 tavaszán, megkövetés mellett fogadták vissza a tanácsba.” (171–172.)

Világpolitikai változások, hatalmi struktúrák átrendeződése közepette a közös ügyek transzhistorikus illusztrációi a Bónistól átvett figurák. Sprenger János vízivárosi bíró kiváltságlevéllel kapcsolatos ügye, valamint Pollermann és Proberger serfőző-monopólium körüli perpatvara a különböző érdekcsoportok egymás közötti vetélkedésének kiéleződését, majd a megkövetés ceremóniáján keresztül kibékülésének mozgását hivatott bemutatni. Az egységet a mészölyi esszék nyelvéből ismerős hangú mondat zárja: „A ceremóniákban mindig föl lehet fedezni az elrendeződés kodifikálhatatlan báját”.²³ Ezek a ceremóniák olykor a vezeklés nyilvános aktusai, így követi az idézett szövegrészt „a rozmaryngok

²² Mészöly: *Praxis criminalis* – Peep Show Iudicialis. *Kortárs*, 1991/9, 1–9.

²³ Uo., 3.

orgazdája” esete, majd a történet, amit Anna Mária gyermekgyilkosságából és Kirnzi fuvaros felesége incesztus-esetéből gyúr egybe Mészöly. A vége mindkettőnek nyilvános „ceremónia” az enyhébb büntetésért.

Az *Annó*-ban és a *Fakó foszlányok...*-ban már bemutatott nyelvi, etnikai keveredés itt a család- és keresztnevek kapcsán kerül elő, ahonnan a „keveredésben rejlő természetjogi libidót” finnyáló per- és fajarisztokratákon keresztül a tavaszias társalkodás, a „matrimonium vagy concubinatus”, majd a válás eseteihez, a divortiumhoz és repudiumhoz érkezünk. Utóbbi mutatja leginkább az individuális és a közösségi szint összekapcsolhatóságát: „Martinovics Marko szeretne elválni Dacó Ágnestől”, majd még néhány Bónistól átvett név, aztán így folytatja: [...] Pest Budától, Buda istennek se Pesttől, Bécs egyiktől se, a görögkeleti annál inkább a görög katolikustól [...]. És mindegyik viszont”.²⁴

A kavargó, asszociatív építkezésével, a tulajdonnevek örvénylésével a kaotikusság érzetét keltő szöveg a tematikus csomópontjaival mégis határozott elrendezettséget mutat. Az individuális és kollektív lét jelenségeit gúnyos, ironikus, komikus hangon, Bónis kötetén keresztül egymásra vetítő mű a közép-európai rendszerváltások kortársi nézőpontú lenyomata.

Visszatérés egyhelyben

A Bónis-pretextus ismerete a mészölyi időértelmezés árnyalásához járul hozzá, hiszen Bónis alakjai az átvételeken keresztül beleíródnak szövegüniverzumába, ami a visszatérés időszemléletét hozza játékba.

„Vajtán, egy kis faluban, a múlt sokkal inkább »tegnapi« emlék, mint városban, s ha Silió nem is tudta felfogni, amibe belecsöppent, annyi azért elképzelhető, hogy homályosan úgy érezte: valamilyen »mondatot« folytat, amit a szép- meg a dédapjával egyszer már sikerült abbahagyni, a nagyapjával és apjával szintén. S amit most ő fog abbahagyni; illetve, mi is – ...”²⁵

Az *Anno* szoboravatásán jelenlevőket hosszasan sorolja az elbeszélő, a tulajdonnevek szintén Bónis könyvéből származnak, ám arról értesülünk, hogy nem közvetlenül, hanem utódaikon keresztül vannak jelen: „[közül száz év múlva] Java részük már nem közvetlenül van jelen az ünnepségen, csupán a gyermekeik és unokáik révén, de azért így is biztosan fel lehet ismerni őket”.²⁶

A mészölyi jelenidejűsítés tehát nem kizárólag a hatvanas és hetvenes évek filmes-nouveau romanos tapasztalatának beszűremkedése a prózapoétikába, hanem a kései prózával elmélyülő általános időtapasztalat megformálása. A mészölyi jelen specifikuma a „folyamatos jelen idejűség”. Folyamatos, hiszen a múlt–jelen–jövő hierarchiáját azzal igyekszik megszüntetni, hogy a létezők sokféleségében az invariáns elemek ugyanúgy másként visszatérését mutatja fel.²⁷

²⁴ Uo., 4.

²⁵ Mészöly: *Az atléta...*, 383.

²⁶ Mészöly: *Anno*, 69.

²⁷ Ezt erősítik a *Műhelynaplók Annó*hoz készült jegyzetei, tervei, melyek szerint ebben *Az ember tragédiájával* ellentétes szerkezetben „az utódok lettek volna generációkkal korábbi őseik replikátumai”. Szolláth Dávid: A történeti összefüggés rejtélye mint elbeszélő forma. *Jelenkor*, 2015/9, 997–1004., 999.